

Tekenen in de Tijd 206

2-8 juli 2023

Zaterdag werd 150 jaar geleden de slavernij in Nederland en de koloniën afgeschaft. De koning maakte zijn verhoopte excuses, maar zijn toespraak had volgens Erik Borgman meer opvallende elementen. Ook de Nederlandse bisschoppen willen het slavernijverleden onder ogen zien.

Er werd zozeer naar uitgekeken, maar hij leek het even bijna terloops te doen. Koning Willem-Alexander herinnerde tijdens zijn Ketu Ketu-toespraak afgelopen zaterdag bij het nationale slavernijmonument in het Amsterdamse Oosterpark aan de excuses die minister-president Mark Rutte op 19 december vorig jaar namens de Nederlandse regering heeft aangeboden 'voor het feit dat mensen in naam van de Nederlandse staat eeuwenlang tot handelswaar zijn gemaakt, zijn uitgebuit en mishandeld'. Hij voegde daaraan toe:

Vandaag sta ik hier voor u. Als uw Koning en als deel van de regering maak ik vandaag deze excuses zelf. Ze worden door mij met hart en ziel intens beleefd.

Het duurde even voor het tot het publiek doordrong dat dit de langverwachte excuses waren en er gejuich en applaus opklonken.

Maar de koning ging verder. In één beweging trok hij de kwestie breder én maakte haar persoonlijk. Persoonlijk is de Nederlandse omgang met slavernij voor de koning via de rol van zijn voorgeslacht. Er wordt nader onderzoek naar gedaan, maar in ieder geval, zo stelde Willem-Alexander vast, hebben de stadhouders en de koningen van het Huis van Oranje-Nassau niets tegen de slavernij ondernomen. Voor dit gebrek aan optreden van wat toch een misdaad tegen de menselijkheid is, bood de koning geen excuus aan, hij vroeg vergiffenis. Hij verbreedde vervolgens hetgeen in het slavernijverleden op het spel staat met een verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog. Deze heeft ons geleerd, zo stelde hij, 'dat je je niet tot het uiterste achter wetten kunt verschuilen wanneer medemensen tot beesten worden gereduceerd en aan de willekeur van machthebbers zijn overgeleverd.' Hiermee gaf hij ten eerste een scherpe, maar accurate omschrijving van wat de betekenis was van de slavernij in de Nederlandse koloniën en de trans-Atlantische slavenhandel waar Nederland zo sterk bij was betrokken. Hij stelde vervolgens vast:

Op een gegeven moment groeit de morele plicht om op te treden. Temeer daar slavernij hier in Europees Nederland strikt verboden was. Wat in de koloniën en in de handel overzee normaal werd gevonden en op grote schaal werd gepraktiseerd en aangemoedigd, was hier niet toegestaan. Dat wringt.

Optreden tegen onrecht is een morele plicht, ook als dit onrecht wettelijk is toegestaan: het is lang geleden dat wij dit principe uit de mond van een lid van de Nederlandse regering hebben gehoord.

Toch is dit waarvan een maatschappij leeft en hetgeen haar menselijk houdt: dat degenen die er deel van uitmaken voor elkaar het goede willen doen. Dat een dokter een patiënt wil helpen, omdat zij of hij ziek is, niet voor zover deze er wettelijk recht op kan doen gelden. Dat een leraar er alles aan doet om ervoor te zorgen dat een kind zijn beste mogelijkheden kan realiseren. Dat de regering uit is op

rechtvaardigheid, niet op wat de kiezers willen die op de partijen stemden waaruit de regering is samengesteld. Dat wij allemaal, jong of oud, laag of hoog, met veel of weinig macht, de waarheid willen kennen en het goede willen doen. En ons ervoor inspannen. Misschien niet tot het uiterste, maar tot een punt dat daar niet al te ver vandaan ligt.

Op het moment lijken we te denken dat wij mensen kunnen en moeten verplichten te doen wat wij op dit moment als goed beschouwen. Op allerlei terreinen wordt geprobeerd integriteit van een deugd te maken tot het navolgen van een protocol. Omdat geen protocol alle mogelijkheden kan dekken, werkt dit uiteindelijk averechts. Want als de suggestie is dat integriteit bestaat in het uitvoeren van voorschriften, hoef je niet langer te proberen het goede te doen als er geen voorschriften zijn. Dan mag je immers zelf weten wat je doet. In de periode na de Tweede Wereldoorlog wisten Nederlanders collectief dat dit niet klopte. Dat alleen diegene echt te vertrouwen was die ook het goede deed als het niet hoefde. Sterker nog, die het ook nog deed als het gevaarlijk was.

Dit besef probeert de koning weer terug te halen. Hij zal het zich niet gerealiseerd hebben, maar hij had hierbij dit weekend de evangeliëlezing volgens het katholieke lectionarium aan zijn zijde, evenals het evangelie volgens het oecumenische leesrooster dat in veel protestantse kerken wordt gevolgd. Daarin vraagt Jezus zijn leerlingen te doen wat zij weten dat goed is, zelfs – hij windt er geen doekjes om – al kost ze dat de relatie met hun ouders of hun kinderen. ‘Wie zijn kruis niet opneemt en Mij niet volgt, is Mij niet waard’, zegt Hij samenvattend (Matteüs 10,38). Als we eerlijk zijn weten wij dat wij hem in deze zin inderdaad vaak niet waard zijn.

In de geschiedenis van de slavernij hebben de kerken niet bepaald een onbesmet blazoen. ‘Ook katholieken hebben medemensen tot slaaf gemaakt, namen deel aan de slavenhandel of waren zelf tot slaaf gemaakt’, schrijven de Nederlandse bisschoppen nuchter in een verklaring bij de herdenking van de afschaffing van de slavernij. Zij willen het slavernijverleden onder ogen zien en nemen serieus dat dit verleden doorwerkt:

... we realiseren ons dat de voorsprong in economische ontwikkeling in het deel van de wereld waarin wij leven mede mogelijk werd door slavernij en kolonialisme. Als beperkte mensen bouwen wij voort op beperkte structuren. Wij zijn ons ervan bewust dat mensen die nu leven kunnen lijden onder deze zondige structuren uit het verleden.

Daarbij kan het gaan om voortgaand racisme, om economische ongelijkheid, om een laagzelfbeeld, of om nog weer andere gevolgen die in de onderzoeken die plaatsvinden en nog zullen volgen aan het licht komen.

De bisschoppen zeggen ook te luisteren naar de weinige stemmen van protest en hoop, zoals die van de Tilburgse redemptorist Peerke Donders die zich als missionaris in Suriname afwijzend uitliet over slavernij, en van gelovigen die slaven kochten om ze vrij te laten. Het had de bisschoppen gesierd als zij daaraan hadden toegevoegd dat zij dat met schaamte deden, omdat hun voorgangers er eerder maar weinig aandacht aan gaven en deze mensen zeker niet ten voorbeeld hebben gesteld. De bisschoppen wijzen er ook op dat slavernij niet alleen iets van de geschiedenis is:

Slavernij heeft nieuwe vormen aangenomen, waaronder uitbuiting, kinderarbeid, dwangarbeid, prostitutie en gedwongen huwelijken. Het aantal mensen dat nu slachtoffer is van deze 'moderne' slavernij bedraagt wereldwijd bijna vijftig miljoen volgens onderzoeken van internationale organisaties voor arbeid en migratie.

Zo maken zij duidelijk dat er nog veel te doen is voor wie eraan wil bijdragen dat de gemaakte excuses geen goedkoop gebaar worden.

Erik Borgman, lekenDominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht

Zie voor de tekst van de toespraak van de koning:

<https://www.koninklijkhuis.nl/documenten/toespraken/2023/07/01/toespraak-van-koning-willem-alexander-tijdens-de-nationale-herdenking-slavernijverleden-2023>.

Zie voor de tekst van de verklaring van de Nederlandse bisschoppen:

<https://www.rkkerk.nl/wp-content/uploads/2023/06/Slavernij-verklaring-bisschoppen-2023-def.pdf>.